

סקר אקלים בתי ספר 2008 - תקציר מנהלים

דוח המחקר נכתב על ידי: ד"ר גיא שילה (אוניברסיטת תל אביב, רכז מחקר ארגון נוער

גאה) ואורן פזמוני לוי (אוניברסיטת אינדיאנה, פורום המחקר של ארגון נוער גאה)

1. בשנת 2004 ערך ארגון נוער גאה מחקר ראשון מסוגו, שבדק את חוויותיהם והתנסויותיהם של תלמידים הומואים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסג'נדרים במערכת החינוך בישראל. לאור השינויים שחלו בארבע השנים האחרונות בגישת משרד החינוך לנושא ושיתוף הפעולה הפורה בין ארגוני הקהילה ההומו-לסבית (חוש"ן, ארגון נוער גאה) עם משרד החינוך, ובהתאם לנהוג במדינות אחרות המבצעות מחקר דומה, חזרנו בשנת 2007-2008 לבחון את השינויים שחלו באקלים החינוכי כלפי מיעוטים מיניים, כפי שהם מתבטאים בחוויותיהם ודיווחם של התלמידים.
2. **דגימה:** המחקר מתבסס על מדגם לא-הסתברותי מסוג מדגם מתנדבים, כאשר מסגרת הדגימה כוללת את המשתתפים בקבוצות הנוער של ארגון נוער גאה, הבית הפתוח הירושלמי, והפורום החיפאי ואת המבקרים בארבעה אתרי האינטרנט המכוונים לבני נוער הומו-לסבים, ביסקסואלים וטרנסג'נדרים בישראל. אין מדובר במדגם מייצג של תלמידים שהם מיעוטים מיניים בישראל. במטרה לצמצם את ההטיה האפשרית ולגוון את המדגם נאספו הנתונים בשתי דרכים: הפצת שאלון בקרב קבוצות הנוער השונות; מחקר מקוון ברשת האינטרנט.
3. **כלי המחקר:** שאלון למילוי עצמי אשר מתבסס על שאלון שפותח על-ידי ארגון GLSEN ונמצא בשימוש שוטף (Kosciw & Cullen, 2002; Kosciw, 2004; פזמוני לוי ואחרים, 2005). לשאלון המחקר משנת 2004 נוספו פריטים ממחקר ארצי של משרד החינוך שבדק אלימות בקרב תלמידים במערכת החינוך בשנת 2006 וכן שאלה פתוחה שהוצגה למשתתפים ונותחה בניתוח תוכן איכותני.
4. **תיאור המדגם:** המדגם כלל 390 משיבים, בגילאי 12-18 (גיל ממוצע 16.1, סטיית תקן 1.2 שנים), מתוכם 56% בנים, 42% בנות ו 2% שהגדירו עצמם כטרנסג'נדרים. מרבית המשיבים (67%) הגדירו עצמם כהומואים או לסביות, 31% הגדירו עצמם כביסקסואלים. 89% מהמשיבים הם תלמידי הכיתות הגבוהות י"ב. מרבית המשיבים (93%) הם יהודים, חילונים (83%). רוב המשיבים מתגוררים בישובים מבוססים מבחינה חברתית-כלכלית – אשכול 6 ומעלה (61%).
5. **פעילות בארגון נוער גאה ובארגונים אחרים:** מקרב כלל המשיבים, 52% דיווחו כי הם משתתפים או השתתפו בפעילות ארגון נוער גאה. העובדה שכמחצית מהמשיבים אינם מגיעים לפעילות ארגון נוער גאה, והגיעו לשאלון דרך פעילותם בפורומים לנוער גאה ברשת האינטרנט מלמדת שרשת האינטרנט ואתר האינטרנט של ארגון נוער גאה בפרט (בו הופיע המחקר) מהווים זירת פעילות לבני נוער רבים אשר אינם משתתפים בפעילויות הארגון. כמחצית מהמשיבים (56%) פעילים בתנועת נוער (שאינה ארגון נוער גאה) ואילו 44% פעילים חברתית בבית הספר (ועד כיתה, חברת התלמידים וכו').
6. **יציאה מהארון:** חלק הארי של המשיבים במדגם (90%) יצאו מהארון בפני אדם כלשהו. מרבית המשיבים דיווחו על "חברים טובים" כאנשים היודעים על נטייתם המינית, כאשר ישנה העדפה בולטת ליידע חברה טובה (72%). המגמה להצהיר על היותם הומו-לסבים בפני בני המשפחה

הגרעינית פחות רווחת, כאשר האם היא לרוב הראשונה מבין בני המשפחה בפניה מצהירים. שיעור נמוך של משיבים (כרבע מהמדגם) דיווחו כי סיפרו על נטייתם המינית לאחד מאנשי הסגל בבית הספר. אחד מתוך ארבעה משיבים יצא מהארון בפני כל התלמידים בבית הספר. בנות נוטות לצאת מהארון יותר מבנים. הבדל מובהק נמצא בין בנים לבנות ביציאה מהארון בפני אבא, החברים הקרובים, והחברה הטובה (בנות יצאו מהארון כלפי דמויות אלו יותר מבנים).

7. **אלימות מילולית:** ביטויי גנאי כלפי מיעוטים מיניים מבוטאים בשכיחות גבוהה מאד בבית הספר. רוב המשיבים (80%) ציינו כי הביטוי "הומו" נאמר בתדירות גבוהה או- גבוהה מאד. הביטוי 'לסבית' (קקללה) צוין על ידי 16%. חלק מהמשיבים ציינו ביטויי גנאי אחרים מאלה שהופיעו בשאלון. המכנה המשותף של מרבית הביטויים הוא העובדה שהם כוללים גינוי ולעג לגבר המקיים יחסי מין עם גבר אחר כאשר הוא בתפקיד פסיכי – נחדר, כלומר כזה המובנה חברתית כנשי.

8. **מי אומר את ההערות ההומופוביות וכיצד התלמידים חשים?** כשני שלישים מהמשיבים ציינו כי מדובר ב רוב התלמידים (31%) או בחלקם (34%); כלומר אין מדובר בתופעה שולית. רבע מהמשיבים דיווחו על כך שהערות ההומופוביות מבוטאות גם על-ידי מורים (23%). 71% מהמשיבים ציינו כי ההערות הללו מציקות ומפריעות להם.

9. **איפה נאמרות הערות ההומופוביות?** אין אתר בבית הספר היכול להיחשב מקום מוגן מפני ביטויי ההומופוביה. התלמידים השוהים בבית הספר חשופים לביטויי גנאי בתדירות גבוהה למדי. 57% מהמשיבים דיווחו כי שמעו הערות ההומופוביות בתדירות גבוהה במסדרונות; 49% דיווחו על תופעה דומה בכיתה בזמן הפסקה ו- 35% דיווחו על תופעה דומה במגרש הספורט.

10. **כיצד מגיבים המורים והתלמידים?** על פי רוב הם אינם מגיבים. למרות שההערות ההומופוביות נאמרות בנוכחות מורים, 55% מהמשיבים ציינו כי המורים כלל אינם מגיבים. דפוס דומה נמצא גם בקרב תלמידים: 54% מהמשיבים ציינו כי תלמידים אף פעם אינם מתערבים.

11. **תחושת חוסר ביטחון בבית הספר –** 36% מהמשיבים ציינו כי הם חשים חוסר ביטחון בבית הספר עקב הנטייה המינית שלהם. 27% ציינו כי התנהגותם שאינה תואמת את המגדר (בנים המתנהגים באורח הנתפס כנשי; בנות המתנהגות באופן הנחשב לגברי) היא הסיבה לאי הביטחון שלהם. זאת לעומת 3% שציינו את הדת, המין, או המוצא שלהם כסיבה לחוסר הביטחון. מצאנו הבדלים בין המינים, כאשר בנים מדווחים על נטייתם המינית והתנהגות שאינה תואמת מגדר יותר מבנות כסיבות לחוסר הביטחון, ואילו בנות ציינו את המין, המוצא והדת כסיבות לחוסר הביטחון יותר מבנים.

12. **חוויות של אלימות והטרדה מינית:** 57% מהמשיבים חוו הטרדה מילולית על רקע נטייתם המינית; 59% מהמשיבים דיווחו כי הפיצו עליהם שמועות הקשורות לנטייתם המינית בבית הספר; כאחד מכל שלושה תלמידים הוטרד מינית בבית הספר בגלל נטייתו המינית, וכאחד מכל חמישה תלמידים חווה תקיפה פיזית בשל נטייתו המינית.

13. **חווית האלימות הכללית בבית הספר** – בהשוואה בין נתוני המחקר הנוכחי לנתוני מדגם ארצי ומייצג של תלמידים שנערך על ידי משרד החינוך בנושא אלימות (כללית, לאו דווקא על רקע נטייה מינית) בשנת 2006, מצאנו כי מיעוטים מיניים חווים את האלימות בבית ספרם כגבוהה יותר משאר התלמידים: 26.4% מהמדגם הנוכחי ציינו כי בבית ספרם אלימות היא בעיה גדולה או גדולה מאד בהשוואה ל- 12.2% מהמדגם הארצי של כלל התלמידים.

14. משאבים ותמיכה:

- 45% מהמשיבים דיווחו על נגישות לאתרי אינטרנט בנושא להט"ב¹.
  - 15% מהמשיבים דיווחו על קיומם של ספרים ומקורות מידע בספרית בית הספר.
  - 12% מהמשיבים דיווחו על כך שבית הספר משתף פעולה עם ארגונים מהקהילה ההומו-לסבית.
  - 50% מהמשיבים ציינו כי בבית ספרם יש לפחות איש צוות אחד המשדר פתיחות כלפי נושא הנטייה המינית.
- המשאבים המתוארים מאפיינים בתי ספר הנמצאים בישובים מבוססים מבחינה חברתית-כלכלית. בישובים מאשכולות מבוססים פחות (אשכול 7 ומטה) ישנה ירידה דרמטית בשיעור המשאבים העומדים לרשות התלמידים בנושא זה.
- נמצא קשר מובהק בין אי קיומם של כל אחד מהמשאבים המתוארים לבין: היעדרות מיום לימודים, היעדרות משיעורים, ותדירות חשיפה להערות הומופוביות.

15. **עם מי התלמידים מרגישים נוח לדבר על הנושא?** 48% ציינו כי הם מרגישים מאד נוח לדבר עם בעלי תפקידים, כגון: אב הבית, מדריך / חונך, מוכר בקיוסק, מזכירה ונהג; 15% ציינו כי הם מרגישים מאד נוח לדבר עם יועצים / פסיכולוגים; רק 5% ציינו כי הם מרגישים מאד נוח לדבר עם מורים ואילו 4% ציינו כי הם מרגישים "מאד נוח" לדבר עם מנהל/ת בית הספר.

16. **תחושת שייכות בבית הספר** – ניתוחי רגרסיה שבוצעו למרכיבי תחושת השייכות של המשיבים הצביעו על כך שתחושת השייכות לחברת התלמידים, תחושת ההערכה ותשומת הלב מהמורים ותחושת הדמיון (sameness) לתלמידים אחרים מוסברים באחוזים גבוהים (37%-33%) על ידי האקלים הבית ספרי כלפי מיעוטים מיניים (דהיינו, ביטויי גנאי ואלימות והטרדה על רקע הנטייה המינית) ועל ידי המשאבים העומדים לרשות התלמידים בנושא הנטייה המינית והזהות המגדרית.

17. **ניתוח תוכן של הערות המשיבים** מצביע על 2 קטגוריות-על המורכבות כל אחת משלוש תימות מרכזיות:

א. **הסיבות לאלימות כלפי מיעוטים מיניים בבית הספר** – המורכבת מהתימות:

1. אלימות והטרדה כלפי מיעוטים מיניים כתוצאה מחוסר בידע ומידע

2. הומופוביה/הומוסקסואליות מפחידה

¹ להט"ב הוא התרגום לראשי התיבות הרווחים באנגלית LGBT, שהם ראשי התיבות ל: לסביות, הומואים, טרנסג'נדרים וביסקסואלים.

3. אלימות כלפי מיעוטים מיניים כחלק מהאלימות הכללית בבית הספר
- ב. **דרכי התמודדות של מערכת החינוך עם תופעת האלימות כלפי מיעוטים מיניים – המורכבת מהתימות:**

1. צורך בהקניית ידע והעלאת מודעות לנושא ההומוסקסואליות ומיעוטים המיניים
2. שיתוף פעולה עם ארגונים קהילתיים הומו-לסביים
3. שאיפה להתערבות ישירה של בית הספר עצמו בתופעת האלימות והגברת ענישה.

18. **סיכום:** ממצאי המחקר מלמדים, כי למרות השינויים שחלו בארבע השנים מאז פרסום המחקר הקודם בגישתה ויחסה של מערכת החינוך לנושא המיעוטים המיניים, תמורות אלו נותרו ברמת המאקרו (שינויים ברמת מדיניות משרד החינוך ובעיקר שיתוף פעולה בין מחלקת שפ"י במשרד החינוך לבין ארגוני הקהילה ההומו-לסבית) אולם אינם משתקפים עדיין בחוויותיהם של תלמידים בבתי הספר. ניכר אמנם שנעשתה עבודה לאיסוף מידע וביסוס גוף ידע שיהיה נגיש למורים וליועצים; יחד עם זאת, הגברת המודעות בקרב אנשי החינוך לא חלחלה לכדי התמודדות מעשית בבתי הספר עם נושא ההטרדות על רקע נטייה מינית וגילויי הומופוביה, והאקלים הבית ספרי הרווח, כפי שמתבטא בממצאי המחקר, רחוק מלהיות מיטבי.

19. **המלצות:** לאור הממצאים, להלן ארבע המלצות עיקריות:

- **ביסוס נהלים ייחודיים** – כתיבת חוזרי מנכ"ל ייחודיים, או עדכון חוזרי מנכ"ל קיימים הקשורים להטרדה מינית, אלימות ושמירה על בטחון תלמידים, אשר בהם תהיה התייחסות מפורשת לנושא המיעוטים המיניים בבתי הספר. יש לדאוג לכך שנהלים אלו יחייבו את הצוות החינוכי בבתי הספר לבצעם.
- **המשך שיתוף הפעולה הפורה** – בין גורמי משרד החינוך לבין ארגוני הקהילה ההומו-לסבית, לעדכון וכתיבת מערכי שיעור ופעילויות להגברת המודעות לנושא בקרב סגל ההוראה.
- **בניית תוכניות המתמקדות בסובלנות כלפי השונה בכלל, ומיעוטים מיניים בפרט**, המשלבות המלצות והנחיות מעשיות לצוותי החינוך להתמודדות עם גילויי אלימות והטרדה על רקע נטייה מינית.
- **הכנסת פריטים הקשורים לנטייה וזהות מינית במחקרים** - הנערכים על ידי משרד החינוך בנושאים הקשורים לאלימות, הטרדה מינית ועוד.